

Kína az afrikai kontinensen?

A gazdasági globalizáció egy olyan folyamat, amelynek végét még csak megjósolni sem tudjuk, és amely odáig fejlődött, hogy a XXI. századra csaknem átrendezte világgazdaságunk térképét. Egy lehetőség, amely biztosíthatná a fejlődést és egy magasabb életszínvonalat mindenki számára. Kína kiválóan meg is ragadta ezt a lehetőséget, hisz az elmúlt három évtizedben, a nyitás politikája óta, gazdasága hihetetlen mértékű változáson ment keresztül. Az ország erőteljes gazdasági teljesítménye jelentős mértékben köszönhető a globalizáció zászlaja alatt végbemenő gazdasági folyamatokhoz való csatlakozásnak. Természetesen, sajnos törvényszerű, hogy a lehetőségeket nem tudja minden ország egyformán megragadni és javára fordítani. Talán az egyik legérdekesebb gazdasági kapcsolat napjainkban Kína és Afrika között figyelhető meg. Ennek megfelelően célom kapcsolatuk részletesebb vizsgálata.

Economic globalization is such a process which is so developed that it rearranged the world economy map in the XXI. century, and it is not possible to predict its end. It is a possibility which could ensure the development and a higher living standard for everyone. China perfectly seized this opportunity, because its economy has gone through incredible changes in the past three decades since the policy of "opening up". The country's strong economic performance is significantly due to the connection to the processes take place under the banner of economic globalization. Unfortunately it is inevitable that not all countries are able to seize and to realize the opportunities. Today, perhaps one of the most interesting economic relationships can be observed between China and Africa. Accordingly, my goal is a more detailed examination of their economic relationship.

A gazdasági globalizáció

Kína és Afrika közötti kapcsolat egy globális folyamat. Ahhoz, hogy megértsük a két térség közötti együttműködés mértékét, elengedhetetlen először magát a globalizációt, hatását és az ehhez kapcsolódó folyamatokat áttekintenünk.

Talán a XX. század legtöbbet emlegetett és legvitatottabb kifejezése. Bár maga a kifejezés új, de az a folyamat, amit takar nem új keletű. A globalizáció történetét nem ismertetem mélyebben, mivel számtalan véleménnyel találkozhatunk a kialakulására vonatkozóan. Csak néhányat kiemelve: van, aki a gyarmatosítás kezdeteire (XVI. századra) teszi, mások a nemzetközi szervezetek megjelenésével, illetve a technológia fejlődésével magyarázzák létrejöttét, vagy a rögzített valutaárfolyamok és szocialista rendszerek megszűnésével hozzák összefüggésbe.

Ha a globalizáció kialakulásával kapcsolatban ennyire megoszlik a vélemény, akkor természetes, hogy annak meghatározásával kapcsolatban is sokrétű megfogalmazás született.

Egy definíció a globalizációra: „A globalizáció egyrészt jelenti a globalizált termelést, marketinget, kereskedelmet és pénzmozgásokat, valamint az egyes országok egymástól való függőségének erősödését, a külföldi tőkebefektetések növekvő értékét, a legális és illegális munkaerő-áramlást, és a turizmus növekedését. Jelenti továbbá az ötletek, tudás, normák és értékek szabad áramlását és egymásra hatását.” (Morrison – Soesastro 1998, p. 11)

Definiálhatjuk a globalizációt a következőképpen is: „A globalizálódás egy folyamat, nem pedig egy befejezett tény, és nemcsak gazdasági jellegű, illetve tartalmú, hanem e folyamatnak igen fontos társadalmi, szociális, politikai, intézményi és nem utolsósorban kulturális vonatkozásai és hatásai vannak.” (Parker, 1998, p. 94)

Ugyanakkor az egyik legelfogadottabb és legismertebb definíciója a globalizációnak Anthony Giddens-től (1990, p. 64) származik: „A globalizáció a világot átfogó társadalmi kapcsolatok intenzitásának növekedése, amely révén távoli helyek úgy kapcsolódnak össze egymással, hogy az egyik helyen bekövetkező eseményeket sok kilométernyi távolságban lejátszódó folyamatok befolyásolják, és viszont.”

Láthatjuk tehát, hányféle különböző megfogalmazás született a globalizáció definiálására. A globalizáció nem egyetlen folyamat, hanem azok sorozata, amely egyidejűleg és nem egyenlő módon működik az általa érintett területeken és dimenziókban. A gazdasági globalizáció a gazdasági kapcsolatok intenzívebbé válására, továbbá azoknak a nemzetgazdaságokra való kiterjedésére utal. A hatalmas tőkebefektetések, a technológiai fejlődés mind ösztönözte az áruk és szolgáltatások kereskedelmét. Mára már a különböző piacok kiterjedtek szinte az egész világra ezzel új kapcsolatokat létrehozva a nemzetgazdaságok között. Természetesen a gazdasági globalizációnak is vannak sajátos pozitív és negatív hatásai, így többek között megjelenése nagyméretű hasznot hozott a világ társadalmának számos területeire.

De hogyan válnak a gazdaságok nyitottabbá a globalizáció hatására? Ahhoz, hogy egy ország fejlődni tudjon és versenyképes legyen, be kell kapcsolódnia a nemzetközi gazdasági folyamatokba. A nemzetgazdaságok ez által részt vesznek a világ más részein élő emberekkel, ott működő vállalatokkal és szervezetekkel lebonyolítható transznacionális folyamatokban. Ezen folyamatok hatására csökken az állam szerepe a világgazdaságban, tehát ki van szolgáltatva a nemzetközi szinten történő gazdasági eseményeknek. Természetesen bizonyos belső szabályozással és gazdasági lehetőségeik megfelelő kihasználásával megvédhetik nemzetgazdaságukat a káros külső hatásoktól, de ahogyan már említettem teljes egészében ma már nem zárkozhatnak el a világgazdasági események elől, hisz az a fejlődésre negatív hatással lenne. Természetesen minden ország megpróbálja optimálisan összeegyeztetni ezeket a tényezőket (Tolnai, 2010).

A fejlődő országok

Az elmúlt évtizedekben azok az országok tudtak jelentős gazdasági növekedést és társadalmi fejlődést felmutatni, amelyek sikeresen bekapcsolódtak a globalizáció által generált világgazdasági folyamatokba. Sajnos számos fejlődő országnak ez nem, vagy csak részben sikerült. De pontosan mit értünk fejlődő országok alatt, mi alapján kerül egy nemzetgazdaság ebbe a kategóriába?

A fejlődő országok csoportjának, mint kategóriának a pontos definiálásával kapcsolatban megoszlanak a vélemények. Míg az 1960-as években kollektívan elismerték és használták fogalmát, addig mára olyannyira megváltozott annak tartalma, hogy definíciója már nem tekinthető pontosnak. Így az országok nem sorolhatóak be a fejlett és fejlődő országok csoportjába, hiszen a fejlődő kategórián belül jelentős eltérések vannak. Megkülönböztethetjük a közepesen fejlett (fél periférikus) és a periférikus (teljesen elmaradott országokat). A fél periférikus országok már elindították a tőke exportját, de annak mértéke nem fogható az országba beáramló tőke tevékenységéhez. A világgazdasági helyzetük még mindig instabil, de szerepük fokozódik. A perifériát (a nemzetközi szervezetek) legkevésbé fejlett országoknak (Least Developed Countries, LDC) nevezik, és azok az országok alkotják, amelyek gazdaságilag a legkiszolgáltatottabbak, legelmaradottabbak.

A Világbank úgy határozza meg, hogy mely országok tartoznak a fejlődők közé, hogy az országokat jövedelmi kategóriákba csoportosítja, amelynek alapja az egy főre eső bruttó nemzeti jövedelem (GNI, USD-ban mérve) mértéke. Ez alapján besorolhatjuk őket alacsony, közepes (alsó és felső középjövedelmű), valamint magas jövedelmű gazdaságokba. A Világbank minden évben felülvizsgálja az országok jövedelmét, és ha szükséges, akkor teljesítményük alapján elvégzi az adott gazdaság átsorolását egy másik kategóriába. Az alacsony és közepes jövedelmű gazdaságok sorolhatóak általában a fejlődő országok közé, viszont nem tapasztalható minden országnál azonos fejlettségi szint.

Ha egyszerűen csak a makrogazdasági mutatókat vesszük figyelembe, nem minden esetben kaphatunk pontos eredményeket egy ország fejlettségi szintjének vizsgálatakor. A klasszikus mutatók (GNI, GDP) segítségével az ország egészének teljesítményét határozhatjuk meg, viszont egy országon belül vannak területbeli, ágazatbeli különbségek. Így ha az ország teljesítményét le is bontjuk egy főre, akkor sem kapunk megfelelő információt a regionális, ágazatbeli különbségekről. Egy adott ország fejlettségének megállapításához ajánlatos egyéb mutatókat is bevonni a vizsgálatba, amelyek nem csak a gazdaság teljesítményén és jövedelmén alapszik.

Az ENSZ a makrogazdasági mutatón (GNI) kívül további két mutató segítségével határozza meg azt, mely országok tartoznak a legkevésbé fejlett országok csoportjába. Az egyik mutató a humántőke index (Human Assets Index, HAI), amely a következőket tartalmazza (United Nations, 2014):

- a lakosság hány százaléka alultáplált;
- halálozási ráta az öt éves vagy az alatti gyermekek körében;

- a középiskolába beiratkozók aránya;
- az írástudók aránya a felnőtt lakosság körében.

A másik mutató a gazdasági sérülékenységi mutató (Economic Vulnerability Index, EVI), amely egy adott ország gazdasági sebezhetőségét méri, vagyis mennyire befolyásolják az ország gazdaságát, illetve annak fejlődését a világgazdaságban történő események. Ahhoz, hogy egy ország a legkevésbé fejlett országok közé tartozzon, a következő három kritériumnak meg kell felelnie. Tehát azok a nemzetgazdaságok tartoznak ide, amelyek:

- alacsony jövedelemmel rendelkeznek, vagyis az egy főre jutó GNI értéke 1.005 USD alatti;
- továbbá alacsony szintű humán infrastruktúra jellemzi őket;
- valamint gazdaságuk sebezhetősége magas, így jelentősen ki vannak szolgáltatva a világgazdaságban történő eseményeknek (United Nations, 2014).

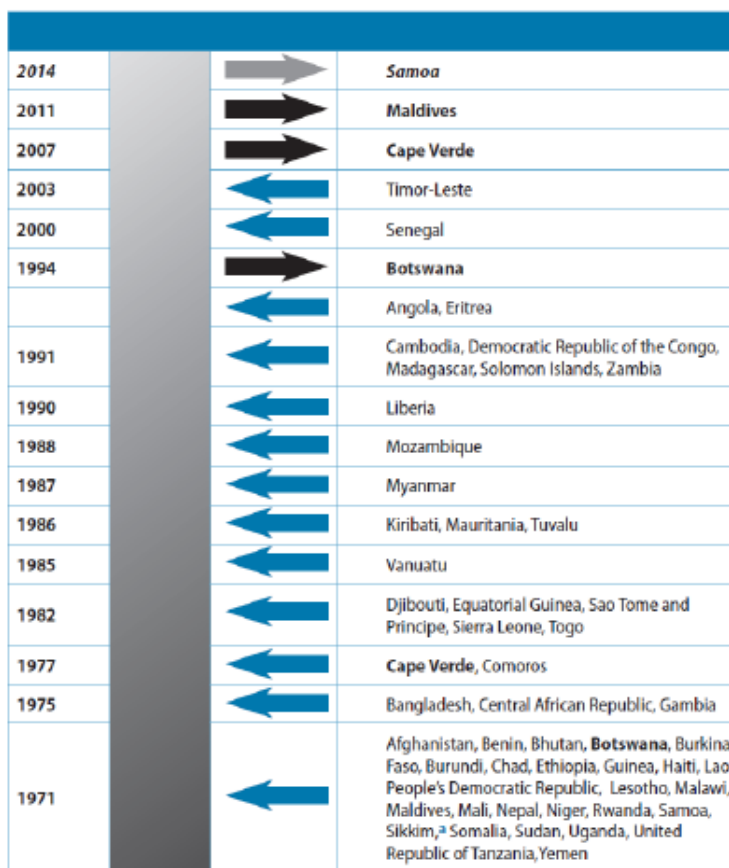
Természetesen van lehetőség egy-egy ország átsorolására, de a három fenti kritériumból legalább kettő esetében egy fentebbi fokozatra kell váltani, vagy az egy főre eső bruttó nemzeti jövedelem kétszeresét kell elérni (CDP Handbook, 2008).

Az 1. ábrán látható, hogy mely országok tartoznak az LDC kategóriába. A kategória 1971-es bevezetése óta mindössze három országnak sikerült „kitörnnie” a legkevésbé fejlett országok csoportjából: Maldív-szigetek, Zöld-foki Köztársaság és Botswana. 2014-re várható Szamoa átsorolása. Az adatokból látható, hogy a legkevésbé fejlett államoknak több mint a fele a szubszaharai-afrikai térségben helyezkedik el.

Afrika

Szubszaharai-Afrika háttérbe szorulásának ismertetőjeleit legkönnyebben a nemzetközi tényezőáramlásokban történő szerepvállalásukkal érzékeltethetjük. Az egyik ilyen, a nemzetközi kereskedelemben betöltött szerep. Az IMF és a Világbank Strukturális Átalakító Programjai, továbbá a különböző kereskedelmi megállapodások révén külgazdasági nyitásra és gazdaságuk aktív liberalizálására ösztönözték ezeket az országokat. Ennek következményeként erőteljes növekedés mutatkozott mind a gazdasági nyitottság, mind a világgazdaságba való integráció területén. Átlagosan 6,5%-os gazdasági növekedés volt jellemző e térségre 2002 és 2007 között.

1. ábra: A legkevésbé fejlett országok helyzetének alakulása, 1971-2014

Forrás: CDP Handbook (2013)

Viszont e növekedés ellenére, Afrika szerepe a világgazdaságban nemhogy gyarapodott volna, hanem egyenesen csökkent. „Míg 1980-ban Afrika világexporton belüli súlya közel 6% volt, addig 2002-re 2%-ra csökkent, s a világimporton belüli 4,6%-os részesedése pedig 2,1%-ra, vagyis Afrika teljesítménye elmaradt a többi fejlődő régió teljesítményétől. Afrika pedig a világexportnak mindössze 1,5%-át adja a '70-es évek elejei 3,5%-kal szemben (a Dél-afrikai Köztársasággal együtt), míg a világimportból is csupán 1,4%-kal részesedik.” (Kiss, 2006, p. 4).

Afrika országai a különböző kereskedelmi liberalizációs megállapodások következményeként bekövetkező feltételezett piacra jutási lehetőségeket nem tudták minden esetben javukra fordítani (1. táblázat). Ennek főbb okai a hiányos infrastruktúra (szállítási, raktározási nehézségeket okoz), valamint a termékeik rossz minősége (csökkenti azok versenyképességét a piacokon). Ez a marginalizálódás arra vezethető vissza, hogy az afrikai országok még azelőtt kötelesek voltak nyitni a világgazdaság felé, mielőtt gazdaságuk fejlettségi és versenyképességi szintje elérte volna a minimális szintet (Kiss, 2006).

1. táblázat: A legkevésbé fejlett országok világexportban és importban való részesedése (%)

	1980	1990	2000	2008	2009	2011
Világ	100	100	100	100	100	100
Fejlett országok	29,464	24,175	31,845	38,999	39,854	42,753
LDC/Afrika (Haitivel együtt)	0,60	0,43	0,33	0,81	0,75	0,79
Szubszaharai-Afrika (Dél-afrikai Köztársaság nélkül)	2,57	1,29	1,00	1,66	1,55	1,80

Forrás: United Nations (2012)

A következő terület, amelyben Afrika szintén hátrányban van, és ami szintén a globalizáció egyik fontos mozgatórugóját alkotja, az a nemzetközi működő tőkeáramlás. „Míg 1982 és 1987 között évi 1 milliárd dollárnyi FDI (Foreign Direct Investment) áramlott Szubszaharai Afrikába, vagyis a fejlődő országokba áramló FDI 5,4%-a, addig 2000-ben 5,8 milliárd dollárnyi, vagyis a fejlődő országokba áramló tőkének 2,3%-a, s a világ tőke-exportjának pedig 0,4%-a (!) irányult Afrikába.” (Kiss, 2006, p. 6) A következő táblázatból láthatjuk, hogy a helyzet napjainkra sem javult, ezekbe az országokba áramló FDI 2009 és 2011 között csökkenést mutat.

2. táblázat: A világ működő tőke-áramlásának százalékos eloszlása régióként (%)

	FDI beáramlás			FDI kiáramlás		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Fejlett országok	50,6	47,3	49,1	73,0	68,2	73,0
Fejlődő országok/Afrika	4,4	3,3	2,8	0,3	0,5	0,2
Átmeneti országok	6,0	5,6	6,0	4,2	4,2	4,3
LDC	1,5	1,3	1,0	0,1	0,2	0,2

Forrás: United Nations (2012)

A problémát fokozza, hogy a térségbe beáramló tőke nagy része nem gazdasági és exportnöveledést serkentő beruházásokban nyilvánul meg, hanem spekulációs jellegű beruházásokban vagy pedig az állami vagyon privatizálásában.

További gondot jelenthet, hogy a külföldi tőkebeáramlás egyenlőtlen mértékben oszlik szét az országok között. „2001-ben a Szubszaharai-Afrikába áramló közvetlen külföldi beruházásnak 48%-a (!) a Dél-Afrikai Köztársaságba és 7,8%-a Nigériába áramlott.” (Kiss, 2006, p. 7) Az

alacsony részesedés nagymértékben magyarázható a beruházások magas politikai és gazdasági kockázatával, ugyanakkor a helyzetet tovább rontja az országokra jellemző kezdetleges infrastruktúra, a belső piacok kis mérete és a gazdasági növekedés alacsony üteme, továbbá az országokból kiáramló tőke mennyisége. 1970 és 1996 között 193 milliárd dollárnyi tőke áramlott ki a kontinensről, több mint Afrika 1996-os összes adósságállománya, ami 178 milliárd dollár volt. A nagyarányú tőkemenekítés következtében Afrika nettó tőkeexportórré, vagyis nettó hitelezővé vált. Igen sok ország esetében a kiáramló tőke nagyobb, mint az adott ország összes adósságállománya (Boyce –Ndikumana, 2001).

A nemzetközi kereskedelem és tőkeforgalom mellett következő fontos terület a munkaerő-áramlás, amely kedvező hatással bírhat egy adott ország gazdaságának fejlődésére, ha nem rontja az otthoni munkaerő-helyzetet és a külföldön dolgozók hazautalásai javítják az ország fizetési mérlegét. A külföldi munkavállalás Afrika esetében szélsőséges módon nyilvánul meg. Az egyik véglet, hogy többségében szakképzetlen és otthon is munkanélküli munkaerő hagyja el az országot, az esetek nagy részében nem jutva legális munkalehetőséghez. A másik véglet a magasan szakképzettek kivándorlása, amely lehet pozitív is egyben, ha a külföldön dolgozók hazautalják jövedelmük egy részét, majd hazatérésükkel pozitívan hatnak mind a társadalomra, mind a gazdaságra. Viszont ha a kivándorlás formája az agyelszívás (brain drain) jelenségében nyilvánul meg, mindenképpen negatívan hat az adott nemzetgazdaság gazdasági és társadalmi területeire. (Kiss, 2006).

Kína gazdasági teljesítményének rövid áttekintése

A gyors, de hosszú távú gazdasági növekedés, a rohamosan bővülő részesedés a nemzetközi kereskedelemből, a rekordot megdöntő közvetlen külföldi tőkebeáramlás mind igazolja Kína globális szinten növekvő gazdasági hatalmát. Az elmúlt két évtizedben bekövetkezett változások, reformok növelték az ország gazdasági hatékonyságát és módosították annak gazdasági szerkezetét. A kínai gazdaság tipikus példája volt a központosított tervgazdálkodásnak, azonban mára folyamatosan áll át egy olyan piacközpontú gazdasággá, ahol a piac játssza a vezető szerepet a források elosztásában.

Napjainkra Kína bruttó hazai terméke egy főre vetítve 1980-tól 2012-ig átlagosan hússzorosára növekedett. A hosszú távú gazdasági növekedés üteme 1980 óta átlagosan 9% körüli volt, ami azt jelenti, hogy az egyik leggyorsabban fejlődő ország a világon (3. táblázat). Ezt a növekedést a 2001-ben bekövetkezett globális recesszió idején is megtartotta.

3. táblázat: Kína gazdasági térhódítása, 1980-2012

Kína	1980-1982	1993-1997	2008-2012
Egy főre jutó éves GDP (Mrd USD)	196,33	584,8	4.648,2
GDP éves növekedése	7,36	11,46	9,26

Forrás: World Bank (2013a)

Kína gazdasága mára már olyan mértékű fejlődést ért el, hogy már nem csak Ázsiában jelenti a növekedés motorját, hanem globális szinten is. 2002-ben például a kínai gazdasági bővülés abszolút értékben tízszerese volt Japánénak. A GDP alapján Kína ma már a világ második legnagyobb gazdasága az Egyesült Államok után. Egyes elemzők szerint a rohamos növekedésnek és fejlődésnek köszönhetően nem kizárt, hogy két évtizeden belül már az első hellyel büszkélkedhet (World Bank, 2013b).

Kína külkereskedelme még nagyobb ütemben bővült, mint a gazdasága, amely az elmúlt két évtizedben jelentős fejlődést idézett elő az ország külgazdasági nyitottságában. Míg 1977-ben csupán 0,6%-kal vette ki részét a világkereskedelemben, addigra 2000-re közel hatszorosára nőtt (3,7%). Exportjának értéke 2011-ben 1.898 milliárd USD-ra emelkedett, ami 10,4%-os részvételt jelent a világkereskedelemben, amely világvezető exportőrévé tette. A 4. táblázatban látható, hogy Kína a 3.641 milliárd dolláros világkereskedelmi mérlegével a nemzetközi árukereskedelem terén is a második helyen áll az USA után.

4. táblázat: A világ árukereskedelmének vezető exportőr és importőr országai, 2011, (Mrd USD)

Exportőr	Érték	Részesedés (%)		Importőr	Érték	Részesedés (%)
Kína	1.898	10,4		USA	2.266	12,3.
USA	1.480	8,1		Kína	1.743	9,5
Németország	1.472	8,1		Németország	1.254	6,8

Forrás: World Trade Organization (2013)

Ugyanakkor számos vélemény van arról, hogy a növekedéssel kapcsolatos számok némileg túlzóak. Kína elmúlt két évtizednyi kiemelkedő gazdasági teljesítménye sem garantálja a további jövőbeli sikert. Az ország vezetői komoly kihívásokkal szembesülnek, miközben folyamatosan

arra törekcsenek, hogy fenntartsák a gyors gazdasági növekedést és egyre magasabb életszínvonalat biztosítsanak a népesség számára. Kihívásai közé tartozik a WTO-n belüli kötelezettségvállalása (például: csökkentenie kell a vámtarifát, meg kell szüntetnie a legtöbb nem vámjellegű akadályokat). Továbbá kihívást jelent az országban előforduló jövedelmi egyenlőtlenségek, a környezetszennyezés, amely a Világbank szerint nagymértékben hozzájárul az elhalálozások és megbetegedések magas arányához. Végül Kínának komoly feladatot jelent a pénzügyi szektor folyamatos megreformálása is, ezen belül pedig a törekeny bankrendszer.

Láthatjuk tehát, hogy bár a kínai gazdaság szembesül néhány akadállyal, viszont az elemzők szerint ezek a tényezők maximum lelassítják a növekedést, de megállítani már nem fogják azt.

Kína Afrika felé fordulásának motivációi

A világgazdaságban bekövetkezett változások jelentősen átrendezték annak gazdasági térképét. Mint láthattuk, Kína ma már a világgazdaság egyik vezető termelőjévé és gazdasági központjává nőtte ki magát. Természetesen ez az átalakulás nem csak egy-egy ország belső gazdasági helyzetében mutatkozik meg, hanem az újonnan kialakult gazdasági kapcsolatokban is.

Kína és Afrika közötti kapcsolat nem az elmúlt években alakult ki. Valójában már a X. század óta kereskedelmi partnerek. A diplomáciai érdekek (1960-as évektől) szoros gazdasági, illetve politikai kapcsolattá nőttek ki magukat a két régió között, természetesen a gazdaságilag sokkal erőteljesebb és magasabb tárgyalási pozícióban lévő Kína dominanciájával. Kína megváltozott világgazdasági pozíciója új lehetőségeket és célokat tár az ország elé mind politikai, mind gazdasági aspektusból (Kiss-Tétény, 2008). Jómagam a gazdasági szempontra helyezem a hangsúlyt.

Kína lakossága 2013-ban több mint 1,3 milliárd fő. A populációjának folyamatos növekedése, gazdaságának fejlődése új kihívás elé állította Kínát, ez pedig a szinte csillapíthatatlan és egyre növekvő energiaéhség. 2012-re az ország az összenergia-fogyasztása 3,62 milliárd tonnára nőtt, ami azt jelenti, hogy a világ vezető energiatermelője és fogyasztója lett.

De vajon mi lehet az oka annak, hogy éppen az afrikai kontinenst nézte ki magának?

Az afrikai kontinens területén található a világ kőolajkészletének közel 10%-a, ezen kívül rendkívül gazdag még egyéb nyersanyagokban is (például: réz, földgáz, vasérc). Afrika azon kevés területek egyike, amelyen ezek a nyersanyagok egy helyen megtalálhatóak, és nagyon könnyen hozzáférhető.

A világ nyersanyaglelőhelyeihez való hozzáférés gondosan felépített és megtervezett stratégiát igényel. „A közép-ázsiai régió hagyományosan Oroszország, míg a latin-amerikai hagyományosan az USA gazdasági befolyása alatt áll. Ezeken a területeken Kína megjelenése keresleti alternatívát kínálhat a célországoknak, sok esetben viszont nagyhatalmi érdekellentétek korlátozhatják a kínai térnyerést. A Közel-Kelet a világ legsúfoltabb régiója, ahol az olajimportáló országok sorban állnak a készletekért. A kínai beruházások céltérképén marad tehát Afrika, an-

nak is főleg a Szaharától délre eső része, mely ásványkincsekben a leggazdagabb, politikailag pedig a legkevésbé stabil terület. Több országban a politikai instabilitás olyan gazdasági kockázatot jelent, amit a nyugati cégek csak ritkán vállalnak. Hiába rejt rengeteg kincset az afrikai föld, a piac még messze nem telített. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy aki mer, az nyer. A kínaiak pedig mernek.” (Szentesi, 2009, p. 22)

Ugyanakkor, ha megvizsgáljuk a fejlett régiókban található gazdag nyersanyaglelőhelyeket, láthatjuk, hogy Kína számára az energiaforrások mennyisége nem az egyetlen szempont a régió kiválasztásában.

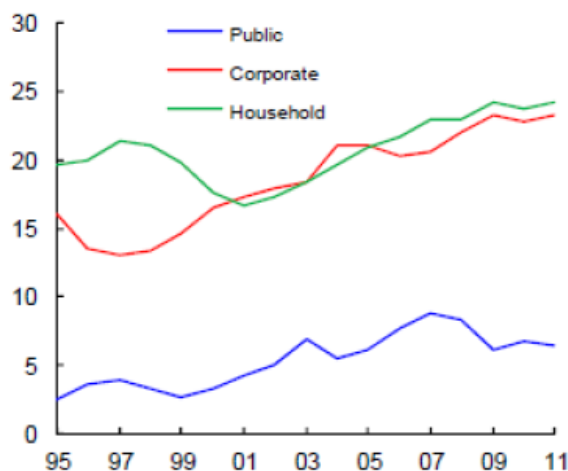
Természetesen nem csak a nyersanyagokhoz való könnyű hozzáférés jelentik az ázsiai ország Afrikához való közeledésének főbb okát, hanem annak olcsósága is.

A fejlett országokban bekövetkező egyre növekvő energiaárak, továbbá a számos térségben egyre nagyobb nehézségekbe ütköző folyamatos ellátás mind-mind további okot adhat Kína Afrikához való intenzív gazdasági ragaszkodásához. „2008-ban már szükségletének több mint egyharmadát fedezte afrikai forrásokból, és rengeteg olaj- és gázipari projektben vesz részt a kontinensen, főleg Nigériában, Szudánban, Angolában és Kongóban, valamint növekednek a kínai befektetések Egyenlítői-Guineában, Gabonban, Zambiában, Algériában, Dél-Afrikában és Csádban. Szudán kőolajexportjának nagyobb része Kínába irányul. Még nagyobb a viszontfüggőség a kontinens részéről, hiszen a Kínába irányuló afrikai kivitel közel háromnegyedét teszi ki a kőolaj.”(Engelberth, 2013)

Kína az egyre növekvő energia- és nyersanyagéhségét próbálja minél olcsóbban, biztonságosabban és a lehető legkülönbözőbb forrásokból beszerezni, amelyre az afrikai kontinens tökéletesen megfelel. Azonban Kína motivációja az energetikai szektoron belül kettős. A belső energia és nyersanyagigény kielégítése mellett, amely inkább a rövid távú célokat fedi, Kína hosszú távú célokat is megfogalmaz. Az ország nem titkolt érdeke, hogy a jövőben a világ nyersanyag és energiaszektorában központi szerepet töltsön be, még több beleszólási joggal, így növelve a már egyébként is meghatározó világgazdasági szerepét (Mező, 2012).

Gazdasági oldalról továbbvizsgálva a 2. ábrán láthatjuk, hogy Kínában a nemzeti megtakarítási ráta a GDP százalékában kifejezve az elmúlt két évtizedben folyamatos növekedést mutat. A nemzeti megtakarítás közel a felét a háztartási szféra teszi ki, de vállalati szektor hozzájárulása is jelentősen növekedett, ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül az állami szférát sem. A három szektor összes megtakarítása a legmagasabb a GDP százalékarányában kifejezve a G20-ak csoportján belül (kivéve az olajexportőröket). Ennek eredményeképpen 2011-ben a GDP 54%-át tette ki az ország megtakarítása, amely közel kétszerese a G20 országok (kivéve az olaj-exportőrök) átlagának (IMF, 2011). Az ország devizatartaléka ennek köszönhetően óriási, amely azzal a természetes viselkedéssel jár, hogy befektetési lehetőségeit és azok előnyeit felméri, majd ezután keres megfelelő helyet a világon.

**2. ábra: Kína nemzeti megtakarítása szektorokra lebontva, 1995-2011
(GDP százalékában)**

Forrás: IMF (2011)

A Kína-Afrika Együtműködési Fórum hatása a két régió közötti beruházásokra

A gazdasági globalizáció korában, és a fentiekben leírtak alapján láthatjuk, hogy milyen érdekek irányították Kína érdeklődését az afrikai kontinens felé. Azonban a két terület közötti együttműködés hivatalossá és szorosabbá válásához feltétlenül szükséges volt egy ún. együttműködési fórum létrehozására. Ennek a megvalósítására 2000-ben került sor Kína-Afrika Együtműködési Fórum néven (FOCAC), amely a két régió közötti gazdasági és diplomáciai kapcsolatot hivatott erősíteni.

A FOCAC, amely kétoldalú elkötelezettséggel jár, azzal a céllal jött létre, hogy megszilárdítsa a már meglévő kínai-afrikai kapcsolatokat és az együttműködés mindennemű formáját, mind politikai, diplomáciai, mind gazdasági téren. E fórum felállításának középpontjában azonban mégis a két terület közötti gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok állnak. Kijelenthetjük, hogy a FOCAC alkotja a Kína és az afrikai országok közötti kapcsolat alapkövét, amely lényegében egy új globális politikai és gazdasági rend hivatott lenni.

Az első FOCAC találkozó (2000-ben) alap gondolata, a fórum hivatalos oldala szerint, az egyenlő bánásmódban való tanácskozás lefolytatása, egymás közti mélyülő megértés, együttműködések előmozdítása, valamint a barátság erősítése. Ezen a találkozón megállapodtak egy hároméves terv megvalósításában, melynek célja Kína-Afrika közötti kereskedelem és beruházás fellendítése volt. Továbbá a célok közé került a fejlesztési segélyekre szánt összegek növelése, valamint speciális alapok segítségével a kínai vállalkozások beruházásainak ösztönzése és támogatása az afrikai kontinensen. A megbeszélés sikeres végét jelzi, hogy Kína elengedte 31 afrikai ország adósságát, továbbá létrehoztak egyfajta emberi erőforrások fejlesztési alapot, amellyel közel 7.000 afrikai szakembert képeznek ki.

A második FOCAC fórumra 2003-ban került sor, amelyen már 44 afrikai ország képviselte magát, ezzel is mutatva az egyre növekvő érdeklődést a kontinensen a kínaiakkal való kapcsolat elmélyítésében. Témája az együttműködés gyakorlati kivitelezése és konkrét intézkedések végrehajtása, ezen belül pedig a középpontban a politikai együttműködés és társadalmi-gazdasági fejlődés állt.

A 2006-os FOCAC találkozó Bejingben zajlott, amely fordulópont volt mindkét fél számára, ha a találkozóra fordított figyelmet vesszük számításba, hiszen a diplomáciai kapcsolatok életbe lépésének 50. évfordulóját ünnepelte a két régió. A kínai tisztviselők olyan nyilatkozatokat írtak alá ezen a találkozón, amelyek központi és jelentős részét képezték a következő három évre szóló tervnek. Csak párat említve a fórum hivatalos oldaláról (FOCAC, 2013):

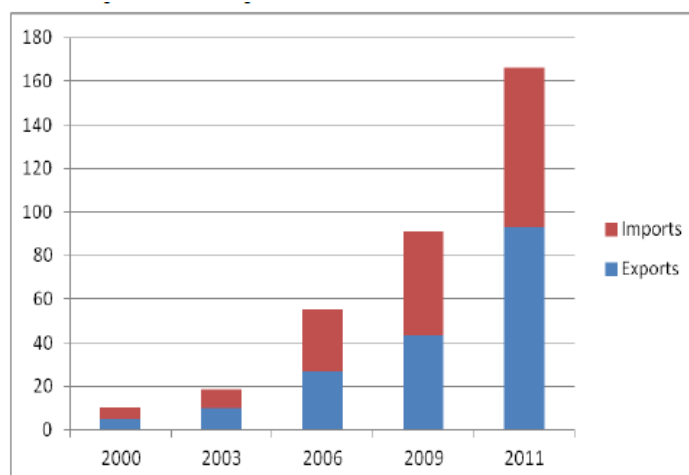
- Kína-Afrika Fejlesztési Alap létrehozása, amely növelné a kínai vállalatok beruházásait az afrikai kontinensen;
- 3 milliárd USD kedvezményes hitel biztosítása az afrikai országok számára;
- 31 afrikai ország tartozásának eltörlése;
- kórházak és iskolák építése Afrika alulmaradt területein;
- az afrikai országokba beérkező segélyek megduplázása 2009-re.

Az egyiptomi negyedik FOCAC csúcstalálkozóra 2009-ben került sor. Megállapodtak, hogy a következő három évben további kínai-afrikai együttműködést fognak megvalósítani. Továbbá Kína 10 milliárd dolláros hitelt nyújt Afrikának, 100 új megújuló energia projektet fognak megvalósítani, mezőgazdasági szakembereket fog Kína Afrikába küldeni erősítve Afrika élelmezési biztonságát. Ugyanakkor ekkora már, az előző hároméves tervnek köszönhetően a kínai-afrikai kereskedelemről származó bevétel hatalmas növekedésről tett tanúbizonyságot. A bevétel meghaladta a 100 milliárd USD-t. A Kína által fenntartott tarifamentesség az afrikai exportőrökkel szemben tovább erősítette a kereskedelem bővülését a két régió között, hozzájárulva a kereskedelmi egyensúly fenntartásához.

Az ötödik miniszteri találkozóra 2012-ben került sor Pekingben.

A FOCAC hatásaként Kína és Afrika közötti kereskedelemben elmondható, hogy a 2000-es évek elején a Kína és Afrika közötti kereskedelemben eddig soha nem tapasztalt növekedés indult meg.

3. ábra: Afrika Kínával való export és import mennyisége, 2000-2011 (Mrd USD)

Forrás: Daouda (2012)

Kína ma már minden afrikai országgal folytat valamilyen szintű kereskedelmi kapcsolatot, olyan intenzíven, hogy húsz afrikai országban, köztük Angolában, Dél-Afrikában, Szudánban, Nigériában és Egyiptomban a Kínával folytatott kereskedelem meghaladja az 1 milliárd USD-t (FOCAC, 2011). A két régió egymás erősségeire támaszkodva hozza ki a maximumot a kölcsönös előnyökön alapuló közös kereskedelmi kapcsolatukból. Kína exportja Afrikába 13,82 milliárd USD-t, míg az Afrikából származó import 15,65 milliárd USD-t tett ki. Míg az 1999-es években a két régió közötti kereskedelem értéke csupán 2 milliárd USD-t tett ki, addig 2011-re ez az összeg elérte a 160 milliárd USD-t, ezzel téve Kínát az afrikai kontinens legfontosabb kereskedelmi partnerévé (3. ábra).

Az 5. táblázatban található, hogy melyek azok az afrikai országok, amelyekkel a legintenzívebb kereskedelmi kapcsolatot folytatja az ázsiai ország.

Jól látható Kína gazdasági motivációinak a folyamatos megvalósulása, hiszen azon kívül, hogy Afrika kielégíti Kína szinte csillapíthatatlan energiaéhségét, már felvevőpiacot is nyújt a feldolgozott áruk számára.

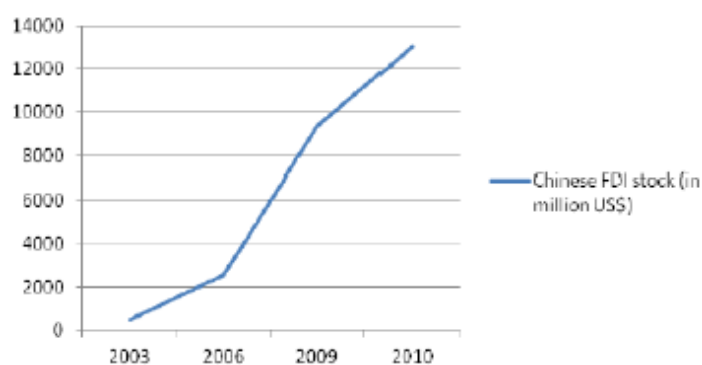
Továbbá a 2000-ben megalapított FOCAC óta, a gazdasági és diplomáciai kapcsolat a két régió között egyre szorosabbá vált, amelynek köszönhetően Afrika nem csak fontos kereskedelmi partner lett Kína számára, hanem kedvelt befektetési célponttá is vált. Olyannyira, hogy a befektetések összege (2003-ban 491,22 millió USD) 2011-re 13 milliárd dollárra növekedett (FOCAC, 2011).

5. táblázat: Kína hat legfontosabb afrikai kereskedelmi partnerének részesedése és azok legfontosabb import-export termékei

Országok	Részesedés a Kínával folytatott kereskedelemből (%)	Afrikai export Kínába	Afrikai import Kínából
Angola	21	nyersolaj, gyémánt, finomított kőolaj, földgáz	mechanikai és elektromos termékek, gépek, építőipari alapanyagok
Dél-Afrika	18	gyémánt, vasérc, réz, platina	pamut, szövet, lábbelik, utazási cikkek
Szudán	7	nyersolaj, földgáz	ruházati cikke, csővezetékek, acél, elektronikai berendezések
Nigéria	6	nyersolaj, földgáz, vasérc	lábbelik, motorkerékpár, elemek és akkumulátorok, elektronikus alkatrészek
Egyiptom	6	olaj, pamut, vegyszerek, fém termékek	élelmiszerek, alapanyagok, elektronikus alkatrészek
Algéria	5	ásványi tüzelőanyagok, réz, műanyag termékek, parafa	építőanyagok, mechanikus berendezések, gépek, járművek és alkatrészek, kerámia

Forrás: Daouda (2012)

4. ábra: Kína FDI állománya Afrikába 2003-2010 (millió USD)

Forrás: Daouda (2012)

A jelentősebb kereskedelmi és gazdasági területeken (pl. Mauritius, Nigéria, Egyiptom és Etiópia) az infrastruktúrába fektetett 190 millió USD-nek köszönhetően a fejlődés igen jelentős mértékben növekedett. Egyiptomnak nagyon erősek a mezőgazdasági fejlesztési törekvései (Neszmélyi, 2014a) Az itt tevékenykedő kínai vállalatok összesen 920 millió USD-t fordítottak beruházásokra.

Az elmúlt három évtizedben történt kínai befektetési hullám azt eredményezte, hogy mára a kínai beruházók összesen 2.500 vállalatot hoztak létre az afrikai kontinensen, 100.000 főt foglalkoztatva. Az összesített kínai közvetlen befektetések nettó állománya 2008-ban elérte a 7,8 milliárd USD-t, amely 4,2%-át teszi ki Kína külföldre irányuló közvetlen tőkebefektetési állományának. Ez a tőke olyan ágazatokban található meg, mint például a bányászat, a feldolgozóipar, pénzügy, mezőgazdaság, erdészet, állattenyésztés és a halászat. A beruházások 49 országot és régiót érintenek, köztük főleg a Dél-Afrikai Köztársaságot, Nigériát, Zambiát, Szudánt, Algériát és Egyiptomot. A Kínai Nemzeti Olajipari Vállalat 50 millió USD-t adományozott Szudánnak kórházak, iskolák, furatok, utak és hidak építésére, amely kétmillió helyi lakosnak nyújt magasabb életszínvonalat.

Természetesen nem csak Kínának vannak beruházásai Afrikában, ez fordítva is jelen van már.

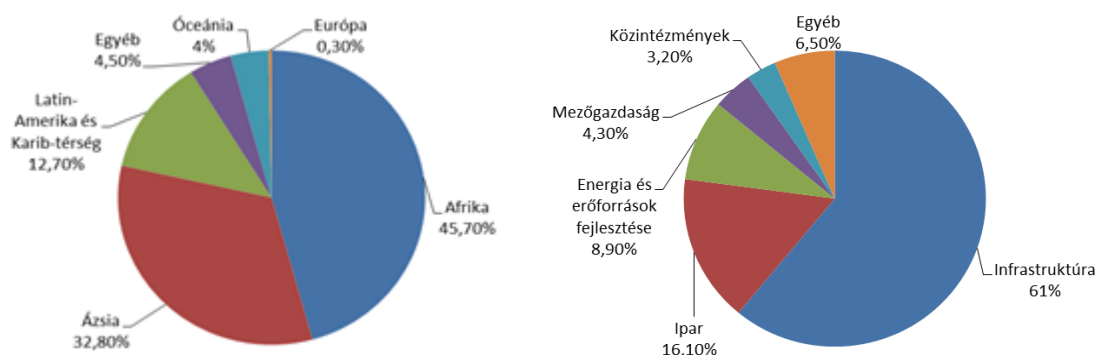
Az 1999-es években az afrikai országok összesen 524 projektbe fektettek be, mely elérte az 530 millió USD-t. A Dél-Afrikai Köztársaság, Nigéria, Tunézia, Mauritius és a Seychelle-szigetek az első országok között vettek részt az ázsiai országba való beruházásokban. Megjegyzem, hogy a mezőgazdaság az egyik fő ágazat Nigériában (Neszmélyi, 2014b). Továbbá Afrika Kínában történő befektetéseinek aránya is folyamatosan növekszik 2000 óta. Olyannyira, hogy ez 2005-ben már meghaladta az 1 milliárd USD-t évi 38%-os növekedéssel.

A 2006-os FOCAC találkozóknak köszönhetően a kereskedelmi és gazdasági együttműködés még gyorsabban növekedett. Az afrikai országok még aktívabban folytatnak beruházásokat Kínában: 2007 és 2009 között 9,93 milliárd USD-t ruháztak be. Csak Mauritiusból, melynek gazdasága a cukornád-ágazat által dominált mezőgazdaság mellett az idegenforgalmon, a textiliparon és a szolgáltatásokon alapul (Neszmélyi – Villányi, 2013), a 2009-es évek végén 8,44 milliárd USD befektetés irányult Kínába, így válva ezzel Kína legnagyobb afrikai beruházójává. Dél-Afrika 550 millió USD-t investált 128 projektbe, beleértve a textilipart, a kommunikációs szférát és a vegyipart (FOCAC, 2011).

Kína segítségnyújtása

A segélyezés szintén jelentősen hozzájárul a Kína és Afrika közötti gazdasági kapcsolat sikeréhez (5. ábra).

5. ábra: A kínai fejlesztési segélyek megoszlása

Forrás: SCIO (2010)

Kína összesen 884 projektet hozott létre Afrikában 2009 végére, azaz 17.000 egészségügyi alkalmazottat és 312 fiatal önkéntest küldött a kontinensre, 26.488 helyi lakost képzett ki különböző területekre, továbbá alapvető erőforrásokat és humanitárius segítségnyújtást ajánlott fel. Emellett a kínai kormány elengedte a 35 legkevésbé fejlett ország adósságát. Kína segítségnyújtása 53 afrikai országra terjed ki és olyan területeket karol át, mint például az infrastruktúra, lakásépítés, közlekedés, mezőgazdaság, közegészségügy, oktatás, emberi erőforrás fejlesztés, energia és környezetvédelem (FOCAC, 2011).

A segítségnyújtás esetében is 2006 után a támogatások még nagyobb mértékben növekedtek. Kína az afrikai országok speciális igényeire szabottan nyújt támogatásokat, kamatmentes és kedvezményes hiteleket. Kína összesen 159 projektre 39 afrikai országnak nyújtott kedvezményes hitelt, főleg olyan területekre, mint mezőgazdaság, ipar, kommunikáció és közlekedés a 2009-es évek végére.

A FOCAC hivatalos honlapja négy olyan területet sorol fel, ahova jelentős hozzájárulások érkeztek Kínából.

Az első terület az infrastruktúra, amelyben Kína hozzájárult több mint 500 infrastrukturális projekt felépítéséhez. Ez azt jelenti, hogy többek között 2.233 kilométeres vasúthálózat, 3.391 kilométer autópálya, 11 híd, akár 780.000 néző befogadására képes sportlétesítmények, 104 középület és számos mozi köszönhető ezeknek a projekteknek.

A második terület a mezőgazdaság, ahol Kína farmokat és azokat megfelelő öntözőberendezésekkel látta el. Továbbá az ázsiai ország szakembereket és mezőgazdasági berendezéseket küldött a kontinensre, hogy fellendítse a mezőgazdasági fejlődést és az élelmiszer önellátást. Mali, Tanzánia, Guinea, Szomália és Mauritánia területén mezőgazdasági üzemek létesültek, ahol technológiai kísérleteket végeznek szakmai tudást átadó szemináriumokkal egybekötve. A vállalatok sikerességét alapvetően meghatározza a tudás (Vágány – Kárpátné Daróczi, 2013). Ezen kívül 14 országban építettek egy olyan mezőgazdasági technológiai bemutatóközpontot, ahol a helyi gazdákat szakértelemmel és tudással látják el.

A harmadik terület az egészségügy, ahol Kína hozzájárult 54 kórház létesítéséhez, továbbá 30 malária elleni központot is alapított. Orvosi csapatokat küldött 40 országba, ahol több mint 200 millió beteget kezeltek.

A negyedik terület a humán erőforrás, ahol Kína professzionális képzéseket nyújtott üzleti vezetők, kutatók és egyéb további speciális szakember számára több mint 20 területet érintve (például: gazdaság, diplomácia, közigazgatás, mezőgazdaság, állattenyésztés, halgazdálkodás, orvosi ellátás és közegészségügy).

A FOCAC találkozókön kidolgozott tervek szilárd alapot teremtettek, és jelentősen hozzájárultak a kínai segítség folyamatos bővüléséhez az afrikai kontinensen. Kína segítségével nagymértékben hozzájárult a kontinens önálló fejlődéséhez és szerepet játszott annak társadalmi-gazdasági helyzetének jelentős javulásához. Ezek az erőfeszítések és eredmények erősítették a két régió barátságát (FOCAC, 2011).

Az Európai Unió, Afrika és Kína közötti együttműködés

A háromoldalú partnerség az Afrikai Uniónak az Európai Unióval és Kínával kialakított kétoldalú párbeszéd, valamint az Európai Unió és Kína közötti párbeszéd kiterjesztését célozza meg. A kétoldalú partnerségek kiegészítése hozzájárulhat Afrika stabil és tartós fejlődéséhez, ami minden fél kölcsönös érdeke. A lisszaboni csúcson életre hívott közös EU-Afrika partnerség céljai közé tartozik a más felekkel és nemzetközi támogatókkal való együttműködés ösztönzése is. E kétoldalú partnerség, valamint a FOCAC 2006-os stratégiájának összekapcsolásával az Európai Unió, Afrika és Kína közötti háromoldalú partnerségi kapcsolatot hoztak létre, melynek célja hozzájárulni a globális fejlesztési kihívások kezeléséhez és az együttműködések afrikai igényekhez történő közelítéséhez, vagyis Afrika stabil és tartós fejlődéséhez. A partnerségi kapcsolat középpontjában négy elsőbbségi célkitűzés áll: a biztonság megerősítése és a békefenntartó műveletek támogatása; a fenntartható és megfizethető infrastruktúra kialakítása; a környezet és a természeti erőforrások fenntartható kezelése; valamint a mezőgazdasági termelés növelése, élelmezésbiztonság és a termelés minősége.

Következtetések

Munkámban szerettem volna választ kapni arra, hogy Kína áldás vagy átok Afrika számára?

Látható, hogy az országok nem egyenlő mértékben osztoznak a globalizációból fakadó előnyökből. Vannak olyan országok, mint az afrikai kontinensen elhelyezkedő, legkevésbé fejlett országok csoportja, akik nagyobb arányban hátrányokat szenvedtek el a globalizációs folyamatok során. Ezeket az országokat „karolta fel” Kína. Kína dübörgő gazdasága szinte szomjazza a kőolajat és egyéb nyersanyagokat. A szubszaharai-afrikai országok pedig a beáramló tőkét és a segíelyeket. A két régió egymásra találva egyfajta szimbiózisba lépett.

Jelenleg Afrika 53 országából 49-nek van diplomáciai kapcsolata Kínával. A FOCAC létrejötte óta megindult a fejlődés a kontinensen, mind gazdasági, mind pedig társadalmi téren. Nem szabad elfelejteni, hogy Kína gazdasági teljesítményéből kiindulva, természetesen nagyobb dominanciával rendelkezik az afrikai országok felett, mint fordítva. Azon kívül, hogy Kína aktív kereskedelmi partner, legfőbb befektető, még segíelyezéssel is hozzájárul az afrikai országok fejlődéséhez. Kína az elmúlt évtized során elképesztő mértékben növelte afrikai befolyását. Ugyanakkor a globalizáció korában egy világgazdasági esemény sem történik háttérszándék nélkül. Kérdés az, hogy ezt a szándékot követi-e jóindulat és a minket körülvevő társadalom és világ iránt érzett felelősség tudat. Afrika oldaláról is megoszlanak a vélemények.

Felhasznált irodalom

BOYCE, J. K. – NDIKUMANA, L. (2001): Is Africa a net creditor? New estimates of capital flight from severely indebted sub-Saharan African countries 1970-1996, *Journal of Development Studies*, 38(2), pp. 27-56. Hozzáférés: http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/ADP/Is_Africa_a_Net_Creditor.pdf (letöltve: 2014.12.19.)

CISSÉ, D. (2012): FOCAC: Trade, investments and aid in China-Africa relations, Hozzáférés: http://www.ccs.org.za/wp-content/uploads/2012/05/FOCAC_Policy-Briefing_tradeinvest_final.pdf (letöltve: 2014.12.19.)

FOCAC (2011): Annual Riport, Hozzáférés: <http://www.focac.org/eng/zxxx/t832788.htm> (letöltve: 2013.12.17.)

FOCAC (2013): Ministerial Conference, Hozzáférés: <http://www.focac.org/eng/dwjbzjjhys/hyqk/t952503.htm> (letöltve: 2014.11.03.)

GIDDENS, A (1990): *The consequences of Modernity*. Polity Press, Cambridge, p. 64.

CDP HANDBOOK (2008), Hozzáférés: http://www.un.org/en/development/desa/policy/cdp/cdp_publications/2008cdphandbook.pdf (letöltve: 2014.12.12.)

CDP HANDBOOK (2013), Hozzáférés: http://www.un.org/en/development/desa/policy/cdp/cdp_publications/cdp_handbook_addendum_sept2012.pdf (letöltve: 2014.12.12.)

ENGELBERTH I. (2013): Afrika, mint Kína épülő erőtere, Hozzáférés: www.kgk.sze.hu/images/dokumentumok/VEABtanulmanyok/engelberth_istvan.pdf (letöltve: 2014.08.25.)

IMF (2011): Sustainability Report, Hozzáférés: <http://www.imf.org/external/np/country/2011/mapchina.pdf> (letöltve: 2014.08.25.)

- KISS J. (2006): *Tovább folytatódik Fekete-Afrika világgazdasági marginalizálódása?*. Hozzáférés: <http://afrikatudastar.hu/en/database/item/481-tovabb-folytatodik-fekete-afrika-vilaggazdasagi-marginalizalodasa-will-continue-the-world-economic-marginalization-of-black-africa-kiss-judit> (letöltve: 2014.12.12.)
- KISS J. – TÉTÉNY A. (2008): Kína politikai és gazdasági érdekei Fekete-Afrikában, Hozzáférés: http://www.chinanetwork.hu/content/content_152.html (letöltve: 2014.12.19.)
- MEZŐ J. V. (2012): Kína Afrika-politikája: minden mindegy? In: Lukovics M. - Udvari B. (szerk.): *A TDK világa*. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Szeged, pp. 305-322.
- MORRISON C. E. – SOESASTRO, H. (1998): Domestic Adjustments to Globalisation. Japan Center for International Exchange. In: Csath Magdolna (2001): *Kiút a globalizációs zsákutcából*.
- NESZMÉLYI GY. (2014a): A Nílus vízhozamának megosztása – regionális együttműködés vagy konfliktus? *Tér és Társadalom*. 28. évf., 1. szám, pp. 99-112.
- NESZMÉLYI GY. (2014b): The motivations for the diversification of the nigerian economy focusing on sustainable agriculture. *APSRACT*. 1. pp. 5-11.
- NESZMÉLYI GY. – VILLÁNYI L. (2013): Tigrisbébi Afrika partjainál? - Mauritius nemzetgazdaságának fejlődése, kihívások és kilátások. pp. 117-128. In: Tiner T., Tóth T. (szerk.): *A falutipológiától a marketingföldrajzig*. Gödöllő, p. 247.
- PARKER B. (1998): *Globalization and Business Practice. Managing Across Boundaries*. SAGE Publ. London and Thousand Oaks, In: Szentes Tamás (2002): *Globalizáció, regionális integrációk és nemzeti fejlődés korunk világgazdaságában*, Savaria University Press, Szombathely,
- SCIO (2010), Hozzáférés: www.africa-asia-confidential.com (letöltve: 2014.12.19.)
- SZENTESI AMBRUS G. (2009): Kína Afrika felé fordulásának folyamata, valamint annak gazdasági és geopolitikai vonzatai. *EU Working Papers*, (3) pp 3-40.
- TOLNAI Á. (2010): *Nemzetközi gazdaságtan*, Grotius e-könyvtár, p. 239.
- UNITED NATIONS (2012): UNCAD Handbook of Statistics Hozzáférés: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat37_en.pdf (letöltve: 2014.12.19.)
- UNITED NATIONS (2014), Hozzáférés: <http://www.un.org/en/development/desa/policy/cdp/ldc/profile/> (letöltve: 2014.12.19.)
- VÁGÁNY J. – KÁRPÁTINÉ DARÓCZI J. (2013): A KKV vezetők képzési szokásai. In: Hamar F. (szerk.): *Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok*. BGF. KVIF, (3) pp. 102-111.
- WORLD BANK (2013a), Hozzáférés: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries?page=6> (letöltve: 2013.09.29.)
- WORLD BANK (2013b), Hozzáférés: <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> (letöltve: 2013.10.05.)
- WORLD TRADE ORGANIZATION (2013), Hozzáférés: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2012_e/its2012_e.pdf (letöltve: 2014.12.19.)